

Σπύρος Μαρκέτος

Τα σημερινά καπιταλιστικά κράτη χρηματοδοτούνται βασικά με δύο τρόπους. Είτε φορολογούν είτε δανείζονται. Όσον αφορά τη φορολόγηση, αυτή ανέκαθεν ήταν αντιπροοδευτική, δηλαδή αναλογικά επιβάρυνε βαρύτερα τους φτωχότερους, αλλά στην Ελλάδα τη δεκαετία των μνημονίων όλα τα κυβερνητικά κόμματα αφήνουν το κεφάλαιο πρακτικά αφορολόγητο, ενώ τσακίζουν τις λαϊκές τάξεις. Οι εφοπλιστές, για παράδειγμα, καταβάλλουν ασήμαντες εθελούσιες εισφορές, όπως ο αφορολόγητος κλήρος στη προεπαναστατική Γαλλία, ενώ αν χάσεις το σπίτι σου επειδή δεν αντέχεις να πληρώσεις ΕΝΦΙΑ και δόσεις δανείου μαζί, η τράπεζα που στο κατάσχει απαλλάσσεται από τον ΕΝΦΙΑ. Η ηθική αυτής της κατάστασης δεν συζητιέται δημόσια.

Όνορέ Ντυμαί, "Στου τοκογλύφου". Δημοσιευμένο στην επιθεώρηση Le Charivari, 21 Μάρτη 1845

Αρχική δημοσίευση στις Νησίδες της Εφημερίδας των Συντακτών στις 12 Σεπτέμβρη 2020, στο πλαίσιο του αφιερώματος Ηθική και οικονομία (επιμέλεια Νίκος Παταμιάνος). Ο σύνδεσμος τούτης εδώ της ιστοσελίδας: <https://bit.ly/3kf3kE5>. Ο σύνδεσμος του αφιερώματος: https://www.efsyn.gr/nisides/259550_ithiki-kai-olkonomia

Τα σημερινά καπιταλιστικά κράτη χρηματοδοτούνται βασικά με δύο τρόπους. Είτε φορολογούν είτε δανείζονται. Όσον αφορά τη φορολόγηση, αυτή ανέκαθεν ήταν αντιπροοδευτική, δηλαδή αναλογικά επιβάρυνε βαρύτερα τους φτωχότερους, αλλά στην Ελλάδα τη δεκαετία των μνημονίων όλα τα κυβερνητικά κόμματα αφήνουν το κεφάλαιο πρακτικά αφορολόγητο, ενώ τσακίζουν τις λαϊκές τάξεις. Οι εφοπλιστές, για παράδειγμα, καταβάλλουν ασήμαντες εθελούσιες εισφορές, όπως ο αφορολόγητος κλήρος στη προεπαναστατική Γαλλία, ενώ αν χάσεις το σπίτι σου επειδή δεν αντέχεις να πληρώσεις

ΕΝΦΙΑ και δόσεις δανείου μαζί, η τράπεζα που στο κατάσχει απαλλάσσεται από τον ΕΝΦΙΑ. Η ηθική αυτής της κατάστασης δεν συζητιέται δημόσια.

Διεθνώς παρατηρούνται πλέον αντιδράσεις σ' αυτό το σκάνδαλο, και στη Ρωσία ή και στις ΗΠΑ αυξάνουν τη φορολόγηση του πλούτου, καθώς είναι αδύνατο να φορολογηθεί ακόμη περισσότερο η εργασία. Αλλά κανείς, λιγότερο απ' όλους η Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν αγγίζει τους φορολογικούς παραδείσους όπου οι πλούσιοι κρύβουν ως 35 τρις δολάρια, περίπου το ένα τρίτο του παγκόσμιου ακαθάριστου προϊόντος, ενώ οι έλληνες ισχυροί αριστεύουν σ' αυτό το άθλημα. Υποφορολόγηση των πλούσιων και αφορολόγητοι ολιγάρχες είναι στρατηγικές επιλογές των σημερινών κρατών. Και αυτές θεωρούνται άμεμπτες ηθικά.

Το χρέος είναι κοινωνική σχέση ασύμμετρη, με ισχυρή εξουσιαστική διάσταση. Ο όρος χρειάζεται εννοιολογική διευκρίνιση γιατί σημαίνει πράγματα πολύ διαφορετικά μεταξύ τους. Κοινωνικές συνθήκες, ηθικές όψεις και νομικό πλαίσιο του δημόσιου δανεισμού διαφέρουν από του ιδιωτικού, ενώ το λεμόνι που δανείζω στη γειτόνισσα φτιάχνει δεσμούς αλλιώτικους από το έντοκο δάνειο που μου δίνει η τράπεζα.

Στο υπάρχον δίκαιο, θεμελιώδης διάσταση της κρατικής κυριαρχίας είναι το κράτος να μπορεί να διαγράψει τα χρέη του. Όταν αυτό το δικαίωμα καταλύεται, όπως στη σημερινή Ελλάδα, το καθεστώς απονομιμοποιείται και οδεύει προς ανατροπή. Το διεθνές χρέος που δεν επιδέχεται διαγραφή περιγράφεται καλύτερα ως φόρος υποτελείας. Η σεισάχθεια ήταν βασικό ζητούμενο της Αμερικανικής και της Γαλλικής, της Ρωσικής, της Κινεζικής και άλλων επαναστάσεων. Η απαλλαγή από το χρέος είναι μια ξεχασμένη σήμερα, αλλά ζωτική παλιότερα, όψη της έννοιας της ελευθερίας.

Οι σημερινές κυβερνήσεις, αντί να φορολογούν τους πλούσιους, δανείζονται απ' αυτούς (γιατί μόνον αυτοί μπορούν πλέον να δανείσουν). Δηλαδή κλείνουν τρύπες του προϋπολογισμού εκχωρώντας στο κεφάλαιο ολοένα μεγαλύτερα μερίδια της μελλοντικής φορολόγησης, εντέλει της παραγωγής. Τούτο συμβαίνει σχεδόν παντού, αλλά οι λεπτομέρειες έχουν σημασία.

Για παράδειγμα, προ πανδημίας η Ιαπωνία είχε σταθερά παγκόσμιο ρεκόρ δανεισμού ως ποσοστό επί του ΑΕΠ, παραπάνω από 200%, αλλά έμεινε φερέγγυα επειδή χρωστά κυρίως σ' εσωτερικό νόμισμα και προς ντόπιους πλούσιους. Μπορεί σχετικά εύκολα να λάβει μέτρα ("κούρεμα" και άλλα).

Την τελευταία δεκαετία δεύτερη παγκόσμια στο δημόσιο χρέος είναι η Ελλάδα. Όταν ξεκίνησαν τη "διάσωση" μας ΔΝΤ κι ευρωπαίοι "εταίροι", μ' επικουρία όλων των (κρατικοδίαιτων και υπερχρεωμένων) κυβερνητικών κομμάτων, των (κρατικοδίαιτων και υπερχρεωμένων) μέσων ενημέρωσης, και των (κρατικοδίαιτων και συνήθως υπερχρεωμένων) συστημικών διανοούμενων, το δημόσιο χρέος ήταν 109% του ΑΕΠ. Δέκα χρόνια διάσωσης το έκαναν 200%, και ο κορονοϊός δεν το μικραίνει. Αλλά η Ελλάδα χρωστά σε ξένο νόμισμα (τέτοιο είναι στην πραγματικότητα το ευρώ), κυρίως προς ξένους επενδυτές (διάβαζε πλουσίους), και υπό ξένο δίκαιο εξαιρετικά ευνοϊκό για τους δανειστές. Χρέος μη βιώσιμο, αλλ' αυτή η απλή αλήθεια πρακτικά απαγορεύεται να ειπωθεί και ακόμη και μετά την πανδημία δεν αναγνωρίζεται επίσημα. Η απαλλαγή απ' αυτό είναι όρος επιβίωσης, αλλά χρειάζεται επανάσταση.

Πώς κατρακυλήσαμε ως εδώ; Τα μέχρι το 2015 δεδομένα συνοψίζει η *Προσωρινή Έκθεση της Επιτροπής Αλήθειας* της Βουλής των Ελλήνων, επίσημο έγγραφο που εξοβελίστηκε στη λήθη ακριβώς επειδή αποδείχθηκε αδύνατο ν' αντικρουστεί τεκμηριωμένα. Το μνημόνιο του Σύριζα επίσης αναλύθηκε ως προς τις ουσιώδεις όψεις του σ' άλλη έκθεση της ίδιας επιτροπής. Τη μαύρη πενταετία που ακολούθησε μέλη της επιτροπής εξαγοράστηκαν απ' ολιγάρχες ή από το βαθύ κράτος κι έγιναν όργανά τους, αλλά οι δυο αυτές μελέτες παραμένουν πολύτιμα τεκμήρια και η καλύτερη αφετηρία για να προσεγγιστεί το ζήτημα. Τις μεταγενέστερες εξελίξεις περιγράφουν και αναλύουν άρθρα στην ιστοσελίδα της *κολεκτίβας UndebtedWorld*.

Στο φιλελεύθερο σύμπαν υποτίθεται ότι ο καθείς δέχεται οποιοσδήποτε ηθικές αντιλήψεις προτιμά. Οι

συντηρητικοί πάλι συχνά αναπαράγουν το λόγο μιας εκκλησίας που, έχοντας εγκαταλείψει μακραίωνες χριστιανικές παραδόσεις, θεωρεί πλέον τον έντοκο δανεισμό ηθικά ανεπίληπτο. Στον καπιταλιστικό κόσμο πάντως, και βεβαίως στη χώρα μας, επίσημη ηθική σε ζητήματα χρέους, από τα ψιλά των πιστωτικών καρτών ως τα τρισεκατομμύρια του κρατικού δανεισμού, υπάρχει και λειτουργεί αμείλικτα, και δυστυχώς κυρίαρχα.

Η πολιτική που μας καταστρέφει δέκα χρόνια τώρα δικαιολογείται μέσω της λεγόμενης *ηθικής βλάβης* (moral hazard). Τούτη η ιδέα σημαίνει ότι το αγαθό οικονομικό μας σύστημα υπονομεύεται αν οι οφειλέτες ατιμώρητα αθετούν χρέη. Για παράδειγμα, ηθική βλάβη προκαλείς όταν δεν κλείνεις νοσοκομεία για να πληρώσεις δανειστές, ή όταν ταΐζεις τα παιδιά σου αντί να δώσεις τη δόση του δανείου. Τέτοια εγκλήματα, λένε, ορθά τιμωρούνται γιατί αλλιώς το οικονομικό σύστημα δυσλειτουργεί, πράγμα σε τελική ανάλυση κακό. Οι διοικήσεις των συστημικά σημαντικών τραπεζών όμως δεν διώκονται ποινικά για τυχόν εγκλήματά τους γιατί και τότε θα πληττόταν το οικονομικό καθεστώς, πράγμα κακό. Σ' εφαρμογή λοιπόν αυτής της ηθικής η ισονομία έχει και τυπικά καταργηθεί από το 2013 στη Δύση, όπου για τις διοικήσεις συστημικά σημαντικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων ισχύει δίκαιο διαφορετικό απ' ό,τι για τους κοινούς θνητούς. Αν δεν πιστεύετε πως αυτή είναι η επίσημη ηθική και μάλιστα η μόνη επίσημη αποδεκτή, που εφαρμόζεται αυστηρά και αδιάλειπτα, πάσχετε από ελλιπή ενημέρωση. Ανοίξτε οποιοδήποτε εγχειρίδιο χρηματοπιστωτικής ή τσεκάρετε στο διαδίκτυο.

Υπάρχουν βεβαίως και πολύ διαφορετικές ηθικές του χρέους, από τον καιρό της κλασικής πολιτικής οικονομίας και του Μαρξ ως σήμερα. Πρόσφατα ο Ντέηβιντ ΜακΝάλλυ, σ' ένα συναρπαστικό βιβλίο, συνέδεσε το χρέος με τις αντιλήψεις περί χρήματος, το οποίο μελετά ως τεχνολογία εξουσίας. Ο Ντέηβιντ Χάρβεϋ σ' αρκετά έργα του, μεταξύ τους και στο κορυφαίο *Ο Μαρξ το Κεφάλαιο και η τρέλα του οικονομικού λόγου*, αναδεικνύει την αδικία και τον θεμελιώδη παραλογισμό τούτου του κινητήρα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Το χρέος για τον Χάρβεϋ είναι βασική μορφή *αντιαξίας*, και όταν συγκρούεται με την αξία έχουμε εκρήξεις. Η τρέχουσα οικονομική κρίση είναι μια από αυτές.

Ο πρωτοπόρος ιστορικός των οικονομικών ιδεών Μάικλ Χάντσον εξηγεί πώς οι μεγάλες θρησκείες αρθρώθηκαν γύρω από συχνά ριζοσπαστικές κριτικές της ίδιας κοινωνικής σχέσης. Στο πρόσφατο *Άφες ημίν τα οφειλήματα ημών, ως και ημείς αφίεμεν τοις οφειλέταις ημών* δείχνει πώς και γιατί ο χριστιανισμός έβαλε τη διαγραφή χρεών και όχι απλώς τη συγχώρεση αμαρτιών στο κέντρο της καθημερινής προσευχής του, κάτι που η εκκλησία σήμερα συγκαλύπτει όσο μπορεί. Τις θρησκευτικές ρίζες της ιδέας του χρέους μελετά από ανθρωπολογική σκοπιά ο Ντέηβιντ Γκρέμπερ στο *Χρέος. Τα πρώτα 5000 χρόνια*, τονίζοντας ότι αρχικά αυτή συγγεόταν με ιδέες περί ενοχής και αμαρτίας.

Δεν είναι πάντως απαραίτητες οι ιστορικές αναλύσεις για να δούμε, στις ουσιώδεις διαστάσεις της, την ηθική του χρέους. Ακριβώς επειδή αφορά βιωμένη εμπειρία και συχνά και την καθημερινότητα απλών ανθρώπων, συχνά τήν ανέδειξε ο κλασικός κανόνας της ευρωπαϊκής μυθοπλασίας. Για παράδειγμα, όπερες όπως *Οι γάμοι του Φίγκαρο*, του Μότσαρτ, ή η *Ντάμα* πικά του Τσαϊκόφσκι. Πεζογράφοι όπως ο Μπαλζάκ και ο Φλωμπέρ, κορυφαίοι θεατρικοί συγγραφείς από τον Σέξπηρ ως τον Στρίντμπεργκ (στο διαδίκτυο κυκλοφορούν η *Σονάτα των φαντασμάτων* και το *Ονειρόδραμα* συγκλονιστικά σκηνοθετημένα από τον Μπέργκμαν), ή και κινηματογραφιστές όπως ο Κόππολα στο *Νονό*. Δεν είναι τυχαίο ότι η τέχνη έφερνε στο προσκήνιο ζητήματα χρέους μέχρι να την ξεράνει ο φιλελευθερισμός. Όσο περισσότερο όμως κυριαρχεί η ολιγαρχική εξουσία των πιστωτών, τόσο πιο απαράδεκτο γίνεται να μιλάς για την ηθική, ή μάλλον την ανηθικότητα, της κοινωνικής σχέσης του χρέους.

Πηγή: Undebted world